

השתלבות נשים ערביות בשוק העבודה: השכלה, תעסוקה ושכר

הדס פוקס
תמר פרידמן ווילסון

תקציר מדיניות

ירושלים, אדר תשע"ח, מרץ 2018

מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל

מרכז טאוב נוסד ב-1982 ביוזמתם של הרברט מ' סינגר, הנרי טאוב וארגון הג'וינט האמריקאי. המרכז ממומן באמצעות קרן צמיתה שהוקמה על ידי קרן הנרי ומרלין טאוב, קרן הרברט ונל סינגר, ג'ין וג'ון קולמן, קרן משפחת קולקר-סקסון-הלוק, קרן משפחת מילטון א' ורוזלין ז' וולף וארגון הג'וינט האמריקאי.

מרכז טאוב מעמיד בפני מקבלי ההחלטות המובילים בארץ ובפני הציבור הרחב תמונה כוללת, המשלבת בין הממדים החברתיים והכלכליים בהתוויית המדיניות הציבורית. הצוות המקצועי של המרכז וצוותי המדיניות הבין-תחומיים, הכוללים חוקרים בולטים בתחומם באקדמיה ומומחים מובילים בתחומי המדיניות, עורכים מחקרים ומעלים חלופות למדיניות בנושאים חברתיים-כלכליים מרכזיים העומדים על סדר היום במדינה. המרכז מציג ניתוחים אסטרטגיים לטווח ארוך והערכות של חלופות למדיניות בפני הציבור ובפני מקבלי ההחלטות על ידי כתבות בתקשורת, תוכנית פרסומים פעילה, כנסים ופעילויות אחרות בישראל ובח"ל.

פרסום זה, ככל פרסומי המרכז, הוא על דעתם ואחריותם של מחבריו בלבד. אין בו כדי לחייב את המרכז, את חבר הנאמנים שלו, את עובדיו האחרים ואת התומכים בפעולותיו.

כתובת המרכז: רחוב האר"י 15, ירושלים
טלפון: 02-567-1818
פקס: 02-567-1919

דואר אלקטרוני: info@taubcenter.org.il
אתר אינטרנט: www.taubcenter.org.il

השתלבות נשים ערביות בשוק העבודה: השכלה, תעסוקה ושכר

הדס פוקס

תמר פרידמן ווילסון*

מבוא

בשנים האחרונות מוקדשת תשומת לב ציבורית רבה לנושא ההשכלה והתעסוקה בקרב האוכלוסייה הערבית. תקציר זה מתמקד בהתפתחויות בחינוך העל-יסודי ובהשכלה הגבוהה בקרב נשים ערביות, לצד מגמות בתעסוקה. עוד נבחנים ההבדלים בין המגמות שנצפו בקבוצות שונות באוכלוסייה הערבית: מוסלמיות, נוצריות, דרוזיות ובדואיות.¹ התקציר מתבסס בעיקרו על מחקר מעמיק שפורסם ב"דוח מצב המדינה 2017" ובחן את ההשכלה והתעסוקה בקרב צעירים ערבים (פוקס, 2017).

משך שנים רבות שיעור התעסוקה בקרב נשים ערביות בישראל היה נמוך מאוד, והשכלתן הייתה נמוכה ביחס לגברים ערבים וביחס לנשים יהודיות. בשנים האחרונות ניכר שיפור משמעותי בהשכלה בקבוצה זו הן בשיעור הזכאות לבגרות, הן במגמות הלימוד, הן בשיעורי הפנייה להשכלה הגבוהה. שיעור התעסוקה של ערביות עדיין נמוך ואינו עולה בקצב מהיר במיוחד, אך ניתן לקוות שעם השיפור בהשכלה נחזה בשנים הקרובות בשיפור גדול יותר גם בתעסוקה, שכן נשים ערביות בעלות תואר אקדמי מועסקות בשיעורים גבוהים יותר מאשר נשים ערביות ללא תואר.

בשני העשורים האחרונים חל גידול ניכר בחלקן של נשים ערביות הזכאיות לבגרות, רבות מהן לומדות בתיכון במגמות מדעות-הנדסיות. חלקן של הנשים הרוכשות השכלה גבוהה גדל גם הוא בצורה ניכרת – במיוחד בקרב דרוזיות ובדואיות, שבעבר פנו ללימודים גבוהים בשיעורים נמוכים.

לעומת השיפור המהיר בהשכלה, העלייה בשיעורי התעסוקה של הנשים הערביות היא איטית יותר. נוסף לכך, חלק ניכר מהן ממשיכות לפנות ללימודי חינוך ולחפש תעסוקה במערכת החינוך, אף ששוק העבודה בתחום זה רווי. כדי לאזן את השוק יש צורך לכוון

* מרכז טאוב מודה מקרב לב לקרן דיאן פ' וגילפורד גלזר, מיסודה של הקהילה היהודית בלוס אנג'לס, על תמיכתה הנדיבה במחקר שתקציר זה מתבסס עליו.

הדס פוקס, חוקרת, מרכז טאוב. סיוע בכתיבה ובעריכה: תמר פרידמן ווילסון, רכזת תוכן, מרכז טאוב. תודתנו הכנה נתונה לרנא אסעיד, דוקטורנטית בבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית בירושלים, על עזרתה הרבה בתרגום לערבית.

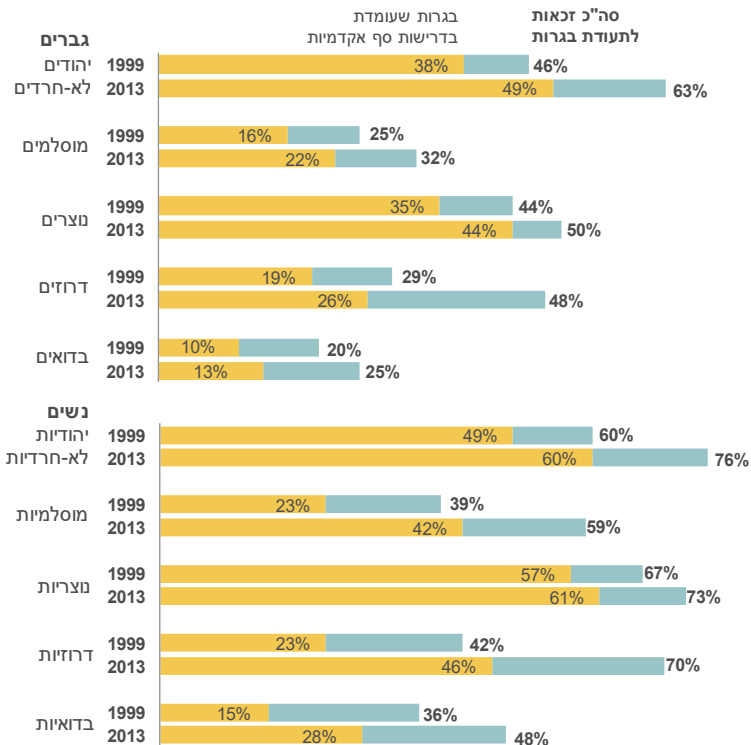
1 לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בשנת 2015 היו 85 אחוזים מקרב הערבים בישראל מוסלמים, כולל בדואים (18 אחוזים מהאוכלוסייה הכללית), 7 אחוזים היו נוצרים (1.6 אחוזים מהאוכלוסייה הכללית), ו-8 אחוזים היו דרוזים (1.6 אחוזים). בסיס הנתונים ששימש לעבודה זו כולל נשים וגברים שהיו בני 18–36 בשנת 2014. בקרב אוכלוסיית המחקר ההתפלגות הייתה: מוסלמים (ללא בדואים) – 63 אחוזים; נוצרים – 9 אחוזים; דרוזים – 11 אחוזים; בדואים – 17 אחוזים, ומהם 75 אחוזים מתגוררים בנגב ו-25 אחוזים בגליל. הקטגוריה נוצרים אינה כוללת נוצרים שאינם ערבים (כ-20 אחוזים מכלל אוכלוסיית הנוצרים בישראל).

תלמידות לכיוונים אחרים, להגדיל את ההיצע של עבודות איכותיות ורלוונטיות, וליצור מנגנוני תמיכה לנשים שעובדות בתחומים שאינם נחשבים ל"נשיים קלאסיים".

לימודים על-יסודיים והכשרה להשכלה גבוהה

היות שבקרב נשים ערביות יש לרכישת תואר אקדמי קשר הדוק במיוחד לתעסוקה, חשוב לבחון שלבים מוקדמים יותר בתהליך ההכשרה שלהן להשכלה גבוהה, כלומר הישגים בבחינות הבגרות ובבחינה הפסיכומטרית. ציוני הבגרות של נשים ערביות מתקרבים לאלה של נשים יהודיות שאינן חרדיות (להלן: יהודיות) ועולים על אלה של הגברים הערבים, שהשיפור בקרבם היה מתון יותר (תרשים 1). יתרה מזאת, נראה כי הרקע החברתי-כלכלי הנמוך יותר של האוכלוסייה הערבית (בממוצע) הוא הגורם לפער. כאשר מפקחים על הרקע החברתי-כלכלי (השכלתם והכנסתם של ההורים ומספר האחים) שיעור הזכאות לבגרות בקרב נשים ערביות בכל תת-הקבוצות גבוה יותר מזה של נשים יהודיות.

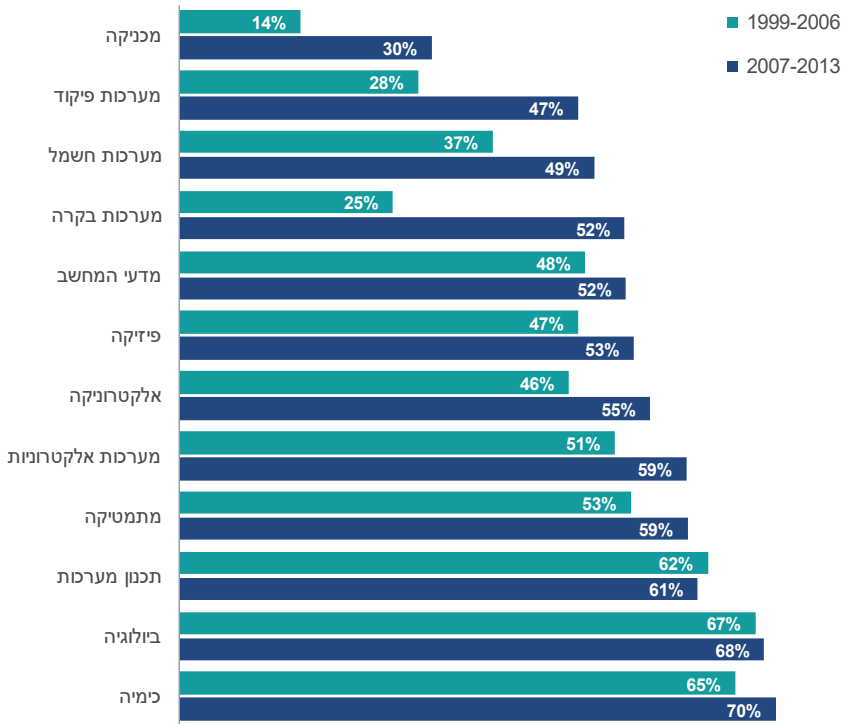
תרשים 1. שיעור הזכאות לבגרות בקרב כלל השנתון

מקור: הדס פוקס, "דוח מצב המדינה 2017", מרכז טאוב | נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, קובץ נתונים מינהלי

לא זו בלבד שהפערים בין יהודיות לערביות מצטמצמים, בתיכון הנערות הערביות בוחרות בתחומי לימוד הקשורים לפוטנציאל השתכרות עתידי גבוה – מדעים והנדסה. באוכלוסייה הערבית, שלא כמו באוכלוסייה היהודית, יש רוב נשי במרבית המגמות המדעיות בתיכון (תרשים 2). מבין הזכאיות לתעודת בגרות שיעור הלומדות במגמות מדעיות-הנדסיות נע בין 71 אחוזים בקרב הבדואיות ל-85 אחוזים בקרב הנוצריות, בהשוואה ל-39 אחוזים בקרב היהודיות.

תרשים 2. חלקן של הנשים במגמות מדעיות-הנדסיות בתיכונים ערביים

מקור: הדס פוקס, "דוח מצב המדינה 2017", מרכז טאוב נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, קובץ נתונים מינהלי

בבחינה הפסיכומטרית, שהיא תנאי הכרחי ללימודי המשך במוסדות להשכלה גבוהה, הציון הממוצע של ערבים נמוך מזה של יהודים. בשנת 2014 עמד הציון הממוצע של נשים ערביות על 472 נקודות, בהשוואה ל-561 בקרב נשים יהודיות.

מגמות בהשכלה הגבוהה

שיעורי הלמידה במוסדות להשכלה גבוהה בקרב האוכלוסייה הערבית עלו, בראש ובראשונה הודות לגידול בשיעורי הלמידה בקרב הנשים הערביות. בקרב גברים ערבים, לעומת זאת, כמעט שלא חל שינוי בשיעורי הלמידה במוסדות אקדמיים בישראל.² בולטת במיוחד העלייה שחלה בשיעור הלמידה בקרב נשים בדואיות ודרוזיות – כמעט 50 אחוזים בין 2008 ל-2013. לצד מגמה זו, שיעור הנשירה בקרב סטודנטים ערבים גבוה מזה של סטודנטים יהודים (לא-חרדים): 38 אחוזים מהגברים הערבים ו-24 אחוזים מהנשים הערביות אינם מסיימים את התואר, לעומת 25 אחוזים ו-18 אחוזים בקרב גברים יהודים ונשים יהודיות, בהתאמה (רגב, 2016).

בעוד שלכמחצית מהנשים היהודיות בגילי 33–30 היה תואר אקדמי בשנת 2014, וכך גם לשיעור דומה מהנשים הנוצריות, שיעור בעלות התואר בקרב נשים ערביות מתת-הקבוצות האחרות היה נמוך יותר: 23 אחוזים בקרב המוסלמיות, 19 אחוזים בקרב הדרוזיות ו-16 אחוזים בקרב הבדואיות. עם זאת, מדובר בשיעורים כפולים מאלה של בעלי התואר בקרב הגברים באותן קבוצות אוכלוסייה. כמו כן, בהתחשב בגידול המרשים בחלקן של הנשים הערביות הרוכשות השכלה גבוהה, ובשיעור היציב למדי של בעלות השכלה גבוהה בקרב הנשים היהודיות, צפוי שהפער יצטמצם.

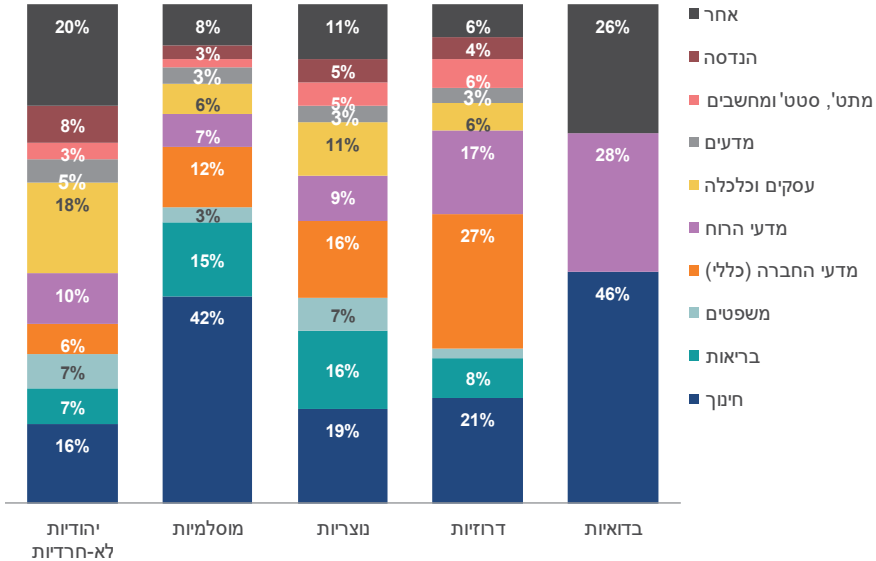
אילו תחומים לומדות סטודנטיות ערביות?

אף שבתוכן אחוז ניכר מהנערות הערביות לומדות מקצועות מדעיים או הנדסיים, חלקן של הפונות ללימודים גבוהים בתחום החינוך גדול, ואילו חלקן של הפונות לתחומי המדעים וההנדסה קטן יחסית. כפי שעולה מתרשים 3, שיעור גבוה במיוחד מקרב הנשים המוסלמיות והבדואיות – 42 ו-46 אחוזים, בהתאמה – לומדות חינוך, לעומת כמחצית משיעור זה בקרב הנשים הדרוזיות והנוצריות (בשנים 2014–2012). נוסף לכך, שחלק ניכר מהנשים הדרוזיות לומדות לתואר במדעי הרוח או לתואר כללי במדעי החברה – תארים שאינם טומנים בחובם אפשרויות תעסוקה רבות. כפי שיוצג בהמשך, נראה כי הדרישה למורים במערכת החינוך הערבית אינה גדלה, וכבר יש סימנים לעודף של מורים ערבים. אחד הפתרונות האפשריים לעודף זה יכול להיות הצבה בבתי ספר בחינוך היהודי, אך שיעור המורים הערבים בבתי ספר יהודיים זניח וכמעט שלא גדל במשך השנים. תחומי הבריאות גם הם פופולריים בקרב נשים ערביות (וכן בקרב גברים ערבים).

השיעור הנמוך של נשים ערביות הלומדות מחשבים והנדסה במוסדות אקדמיים מפתיע בהתחשב בהישגיהן של נערות ערביות בתיכון, ובכך שהן לומדות במגמות מדעיות-הנדסיות בשיעורים גבוהים יותר מאשר נערים ערבים ונערות יהודיות. נתונים אלו מנוגדים למגמה המאפיינת את היהודיות; אף שחלקן במגמות המדעים נמוך יותר מלכתחילה, שיעורן של היהודיות שלמדו מדעים ורוכשות בסופו של דבר השכלה גבוהה בתחומי המחשבים וההנדסה הוא גבוה יחסית. בולטים במיוחד ההבדלים בין קבוצות האוכלוסייה באחוז הנשים שלומדות תחומים מדעיים והנדסיים שאינם כימיה או ביולוגיה וממשיכות בתחומים קרובים במוסדות להשכלה גבוהה: 31 אחוזים בקרב יהודיות; 21 אחוזים בקרב נוצריות; 22 אחוזים בקרב הדרוזיות; ורק 9 אחוזים בקרב המוסלמיות.

2 הנתונים אינם כוללים ערבים הלומדים לתואר אקדמי בחו"ל, שלפי הערכות שונות שיעורם עומד על כשליש מכלל הערבים הלומדים לתואר אקדמי.

תרשים 3. תחומי לימוד של סטודנטיות בשנה ג' 2012–2014

* ללא סטודנטיות מהאוניברסיטה הפתוחה. עבור בדואיות קובצו כל הקטגוריות מלבד חינוך ורווח בשל מיעוט תצפיות. הנדסת מחשבים צורפה לקטגוריית מתמטיקה, סטטיסטיקה ומחשבים.
 מקור: הדס פוקס, "דוח מצב המדינה 2017", מרכז טאוב | נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, קובץ נתונים מינהלי

תעסוקה ושכר

בניגוד לשיפור המשמעותי בהישגים בתיכון ובהשכלה הגבוהה, התורמים לצמצום פערי ההשכלה בין ערבים ליהודים, בשיעור התעסוקה בקרב נשים ערביות הגידול מתון בהרבה. שיעור הנשים הערביות המועסקות הוא נמוך למדי, הן בהשוואה לנשים יהודיות הן בהשוואה לנשים בשאר מדינות ה-OECD (פוקס, 2016). שיעור התעסוקה של ערביות בגילי 25–54 עלה מ-21 אחוזים בראשית שנות האלפיים ל-35 אחוזים ב-2016 – אך הוא עדיין נמוך מאוד ביחס ליהודיות. יתרה מזאת, השינוי בשיעור התעסוקה של הנשים הערביות בנקודות אחוז היה דומה לזה של נשים יהודיות במהלך אותה תקופה, כך שהפער בין שתי הקבוצות כמעט לא הצטמצם (תרשים 4).

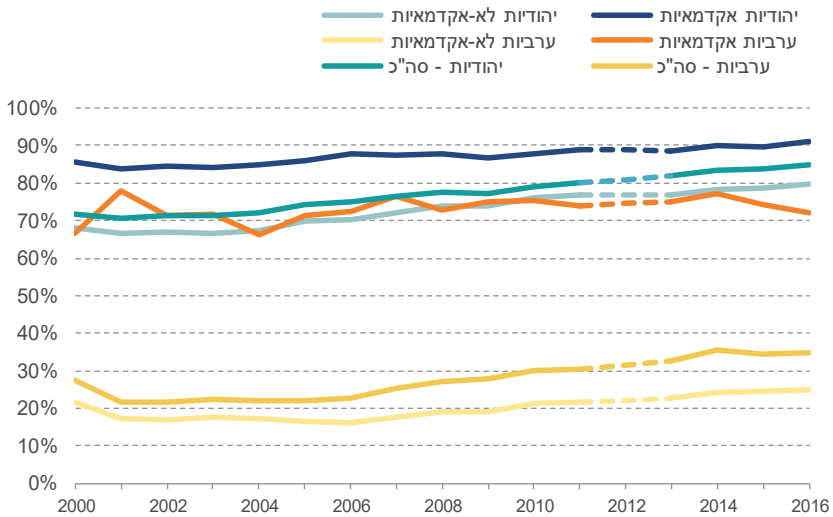
לצד מגמות אלו, חלקן של הבלתי מועסקות מבין הנשים הערביות ירד מעט בין 2012 ל-2016 והגיע לקצת יותר מ-5 אחוזים. נתון זה מורה כי לא חל גידול באחוז הנשים הערביות שרוצות לעבוד אך אינן מוצאות עבודה. שיעור התעסוקה בקרב נשים ערביות בעלות השכלה אקדמית הוא גבוה יחסית (כ-75 אחוזים), אולם הוא כמעט לא השתנה במהלך העשור. בשיעור התעסוקה של נשים ערביות ללא השכלה אקדמית חל גידול איטי, כך שהעלייה הכללית בשיעור המועסקות בקבוצת אוכלוסייה זאת היא צירוף של שתי

מגמות: עלייה בשיעור ההשכלה, ושיעורי תעסוקה גבוהים יותר בקרב נשים ערביות ללא תואר אקדמי.

מעניין לציין כי כשמתבוננים בתעסוקה לפי קבוצות גיל מתגלה כי חלה עלייה בלתי מבוטלת בשיעור התעסוקה של נשים ללא השכלה אקדמית המשתייכות לקבוצת הגיל 45–54. שיעור העובדות בקבוצה זו היה נמוך מאוד בראשית המאה – 10 אחוזים בלבד – והכפיל את עצמו עד שנת 2016. בקבוצות הגיל הצעירות יותר הגידול בשיעור התעסוקה היה נמוך בהרבה.

שיעור התעסוקה הנמוך בקרב נשים ערביות מפתיע כשמביאים בחשבון את השיפור שחל בתחום החינוך. החלטת ממשלה 1994 שהתקבלה בשנת 2010, ובה הציבה ממשלת ישראל את יעדיה בתחום התעסוקה לשנת 2020, כללה תעסוקה בהיקף 41 אחוזים בקרב נשים ערביות בקבוצת הגיל 25–64. מאז ההחלטה עלה שיעור התעסוקה של נשים בגילים אלו ב-6 נקודות אחוז, ועמד על 34 אחוזים בשנת 2017 (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2018), ומכאן שהיעד שהוצב עודנו רחוק. עם זאת, שיעורי התעסוקה הגבוהים בקרב נשים בעלות השכלה אקדמית, לצד גידול של 50 אחוזים בקרב נשים דרוזיות ובדואיות הפונות להשכלה גבוהה (בין 2008 ל-2013), מורה כי אפשר לצפות לשיפור ניכר בהיקף ההשתלבות של נשים ערביות בשוק העבודה בשנים הקרובות. רמז לכך ניתן לראות בעלייה החדה יחסית בשיעור התעסוקה בשנה האחרונה – עלייה של 2.5 נקודות אחוז.

תרשים 4. שיעור תעסוקה בקרב נשים בגילי 25–54

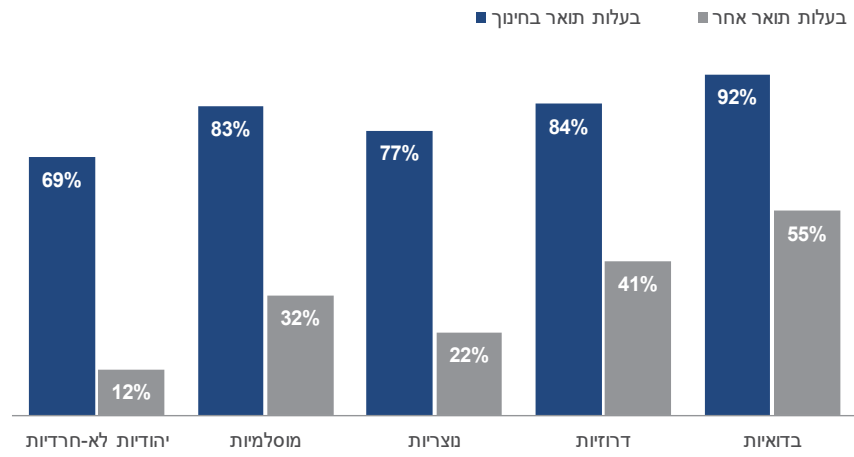

* עקב שינויים שנערכו בסקר כוח אדם קיים שבר בסדרה בשנת 2012. הנתונים משורשרים לרמות שלאחר השבר. מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, סקר כוח אדם

בקרב הנשים הצעירות המועסקות, ההבדל בין ענפי התעסוקה של אקדמאיות ערביות ויהודיות דומה להבדל בתחומי הלימוד האקדמיים, משמע: אחוז גבוה מקרב הערביות עובדות בתחומי החינוך. בקרב המוסלמיות, הדרוזיות והבדואיות יותר מ-50 אחוזים מהנשים המועסקות שהן בעלות תואר אקדמי עובדות בחינוך – שיעור גבוה בערך פי שלושה (ואף יותר) מחלקן של הנשים היהודיות העובדות בחינוך.

מצבן של הנשים הערביות בתחום החינוך הוא מורכב. חלק ניכר מהנשים הערביות בקבוצת הגיל 25–35 שהן בעלות תואר בחינוך מועסקות בתחום. נוסף לכך, חלק גדול מהאקדמאיות שהן בעלות תארים בתחומים שונים מועסקות גם הן בחינוך, במיוחד בקרב הדרוזיות והבדואיות (תרשים 5). מכאן שחלקן של הנשים הערביות המועסקות בחינוך למעשה גבוה אפילו יותר מחלקן (הגבוה ממילא) של בעלות תואר בתחום. יתרה מזאת, מספר שעות העבודה הממוצע של מורות בחינוך הערבי עלה מ-25 שעות בשנת הלימודים תשנ"א ל-31 שעות שבועיות בשנת הלימודים תשע"ז – יותר ממספר השעות הממוצע של מורות בחינוך העברי (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017), וחלה ירידה בחלקן של המועסקות במשרה חלקית (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר כוח אדם). נראה אפוא שלמרות הגידול בחלקן של נשים הלומדות במוסדות להשכלה גבוהה ומחפשות תעסוקה בתחום החינוך, נשים רבות מוצאות עבודה, ובהיקף משרה גדול.

תרשים 5. מועסקות בחינוך לפי תואר, 2013 נשים בגילי 25–35

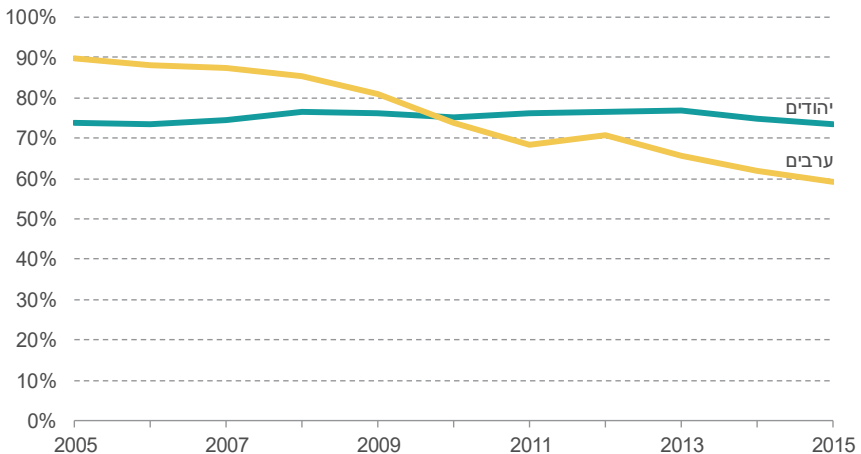
מקור: הדס פוקס, "דוח מצב המדינה 2017", מרכז טאוב נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. קובץ נתונים מינהלי

לצד זאת, הנתונים מורים כי בשנים האחרונות ערבים שלמדו חינוך נתקלו בקושי במציאת עבודה בתחום. אחוז היהודים שקיבלו הכשרה בחינוך והשתלבו בהוראה נותר

יציב למדי בעשור החולף, ואילו באחוז הערבים חלה ירידה ניכרת (תרשים 6).³ חשוב לציין גם כי הביקוש למורים ערבים אינו צפוי לגדול, מכמה סיבות. ראשית, שיעורי הפריזון באוכלוסייה הערבית יורדים, כך שאף שאוכלוסייה זו עדיין גדלה, שיעור הגידול שלה נמוך בהרבה מבעבר. שנית, הגידול הניכר שחל בשיעורי הלמידה במערכת החינוך הערבית – במיוחד בקרב בנות (מ-59 אחוזים ב-1990 ל-94 אחוזים ב-2015 בקרב בנות 14–17 לפי בלס, 2017) – הביא לכך שהשיעורים דומים בקרב ערבים ויהודים. מכאן ששיעורי הלמידה קרובים למיצוי והגידול אינו צפוי להימשך עוד.

סיבה שלישית לכך שהדרישה למורים לא תמשיך לגדול היא שלאחרונה נבלמה מגמת הצמצום במספר התלמידים בכיתה, שחייבה העסקה של יותר מורים. לכן השיעור הגבוה של נשים ערביות הלומדות חינוך כבר הביא לעודף נשים בתחום, ועודף זה צפוי לגדול עוד בעתיד.

תרשים 6. בוגרי לימודי הוראה שהשתלבו במקצוע

מקור: הדס פוקס, מרכז טאוב | נתונים: הלמ"ס, נתוני כניסה להוראה של בוגרי המוסדות להשכלה גבוהה

נוסף למספרם הרב של בוגרי תארים בחינוך, היצע המורים במגזר הערבי אינו תואם בהכרח את הצרכים האזוריים. לאוכלוסייה הבדואית בדרום דרושים מורים רבים יותר, אולם דווקא בצפון יש היצע עודף של מורים. כדי לאזן בין ההיצע לביקוש משרד החינוך מציע תמריצים למורים ערבים מהצפון כדי שילמדו בבתי ספר בדואיים בנגב, ובהם סבסוד של שכר הדירה והשתתפות בקרן ההשתלמות. למעשה, כ-35 אחוזים מהמורים בחינוך הערבי בנגב גרים בחיפה ובאזור הצפון.

3 כאשר מתבוננים בבעלי הכשרה בחינוך שנכנסו לעבודה בתחום בתוך שנתיים מקבלת התואר או רישיון ההוראה (בניגוד לתרשים 6, המציג את מי שנכנסו לעבודה בתחום בכל נקודת זמן עד שנת 2015), נראה כי גם כאן חלה ירידה בקרב הערבים: מ-63 אחוזים מבין מקבלי התואר או רישיון העבודה בשנת 2005 ל-54 אחוזים בשנת 2015. לשם השוואה, בקרב יהודים עלה השיעור מ-49 אחוזים ב-2005 ל-67 אחוזים בשנת 2015.

ההבדלים בין יהודים לערבים ניכרים גם בשכר הממוצע בקרב גברים ונשים כאחד. פערים אלו נמוכים בקרב בעלי תארים בתחומי הבריאות והחינוך (מקצועות שרובם בשירות הציבורי), וגדולים יותר בקרב בוגרי הנדסה, מדעי המחשב, מינהל עסקים וניהול. בקרב נשים, פער השכר בין יהודיות לערביות בעלות תואר במחשבים הוא גבוה מאוד ועומד על כ-60 אחוזים (כנראה בשל הבדלים בכישורים המתמטיים, כפי שהם מתבטאים בציון בפרק הכמותי בפסיכומטרי).⁴

סיכום

הדיון במצבה החברתי-כלכלי של האוכלוסייה הערבית בישראל מתמקד בדרך כלל בפערים שעדיין קיימים בינה ובין האוכלוסייה היהודית, ואינו מדגיש את התחומים שבהם חל שיפור. תקציר זה שופך אור על ההתקדמות הגדולה שעשו נשים ערביות בתחום ההשכלה ועל השיפור שחל במצבן התעסוקתי – גם אם הוא מוגבל יותר. בה בעת, הוא מציג היבטים שיש להוסיף ולפעול לקידומם בקבוצת אוכלוסייה זו.

נשים ערביות הן אחת משתי קבוצות אוכלוסייה בישראל (לצד גברים חרדים) שבהן שיעורי התעסוקה נמוכים, וכפי שצוין לעיל, אמנם שיעורי התעסוקה שלהן גדלים, אך הם עדיין נמוכים. לצד זאת יש פוטנציאל גדול לעלייה בשיעורים אלו, משום שחלקן של הנשים הערביות הרוכשות השכלה גבוהה גדל, ובקרב נשים ערביות בעלות תואר אקדמי שיעורי התעסוקה גבוהים יחסית. נראה אפוא כי השכלה גבוהה יכולה לספק הזדמנויות לשיפור שיעורי התעסוקה בקרב הנשים הערביות, והן יכולות להיות מקור לצמיחה בכלכלה הישראלית כולה.

השיפור בהשכלה של נשים ערביות ניכר בכל תתי-קבוצות בחברה הערבית, אך לא באותה מידה. הנשים הנוצריות מגיעות להישגים הגבוהים ביותר בכל המדדים: ציוני הבגרות, שיעור האקדמאיות, שיעור המועסקות ותחומי התעסוקה. בקרב המוסלמיות, שהן תת-קבוצה הגדולה ביותר, יש מגמה של שיפור כללי במדדי החינוך, והפערים בינן ובין הגברים המוסלמים גדלים. נוסף לכך, ניכרת בקרבן נטייה מוגברת ללמוד לתואר בתחום החינוך. אשר להישגים בקרב הדרוזיות המגמה מעורבת: חל שיפור גדול בשיעור בעלות תעודת בגרות אך תחומי התעסוקה שלהן מוגבלים, והשכר החודשי הממוצע של אקדמאיות הוא הנמוך ביותר בהשוואה לכל הקבוצות האחרות. האוכלוסייה הבדואית הגיעה להישגים הנמוכים ביותר בכל המדדים, למרות השיפור הניכר שחל בקרב נשים בקבוצה זו. כמו כן, רוב הבדואיות מועסקות בחינוך.

הנתונים מעלים כמה מכשולים הניצבים בפני נשים ערביות. ראשית, ציונים נמוכים במבחנים הפסיכומטריים הם חסם כניסה למסלולים מסוימים של לימודים אקדמיים, או להשכלה גבוהה באופן כללי. מצב זה משקף גם סוגיות הקשורות לאיכות החינוך בבתי הספר הערביים.⁵ ייתכן גם שרמת הבקיאיות בשפה העברית היא מחסום לכניסה לחלק מתחומי ההשכלה. בעוד בעבודה בתחומי החינוך והבריאות בתוך היישובים מספיקה השפה הערבית, תחומים אחרים עשויים לחייב שליטה רבה יותר בעברית.

4 בשל מגבלות הנתונים לא הובאו בחשבון ההבדלים במספר שעות העבודה – שעשויים להשפיע מאוד על גובה השכר (אולם הובאו בחשבון הבדלים בניסיון התעסוקתי ובציוני הבגרות והפסיכומטרי).
5 יש הטוענים כי הבחינה הפסיכומטרית מפלה לרעה דוברי ערבית, אך נראה כי אין בכך כדי להסביר את כל הפער בציון.

אתגר נוסף שיש להתמודד איתו הוא האחוז הגבוה של נשים ערביות שפונות לקריירה בתחום החינוך, שבו השוק רווי, ומנגד – האחוז הנמוך של נשים שפונות לקריירה בתחום המדעים, ההיי-טק וההנדסה. נערות ערביות, אף שהן משתייכות לחברה מסורתית, לומדות מקצועות מדעיים-הנדסיים בשיעורים דומים או אף גבוהים מאלה של נערים בתיכון, וגבוהים יותר מאלו של נערות יהודיות. למרות זאת, בניגוד לנשים יהודיות שלמדו מקצועות מדעיים והנדסיים בתיכון, הנוטות להמשיך ללימודים גבוהים בתחומים אלו – נשים ערביות נוטות להעדיף תחומים אחרים בהשכלה הגבוהה.

מן הממצאים עולות גם הזדמנויות. נוסף לשיפור ביכולתה של מערכת החינוך הערבית לתת מענה לאתגרים שתוארו לעיל, ייעוץ מקיף יותר לתלמידות ערביות בתקופת לימודיהן בתיכון, כולל הגדלת המודעות לעודף באקדמאים בעלי תואר בחינוך בקבוצת אוכלוסייה זו, יכול לכוון סטודנטיות לבחור בתחומי לימוד שיש להם ביקוש בשוק העבודה. כמו כן, תמיכה בסטודנטיות ערביות במהלך לימודיהן, במיוחד בתחומים שאין בהם ייצוג רב לנשים ערביות, יכולה לעזור להן להצליח. יתרה מזאת, נראה שאחת הסיבות העיקריות לבחירה בלימודי הוראה היא שעבודה בתחום החינוך מאפשרת לנשים לעבוד בקרבת ביתן. הגדלת ההיצע המקומי של אפשרויות תעסוקה מתאימות, במיוחד בתחומים שבהם יש ביקוש גבוה לעובדים, ושיפור הנגישות של מקומות עבודה מחוץ ליישובי המגורים, יכולים לעודד נשים ערביות לפנות לקריירה בתחומים מגוונים יותר.

אף שהפערים בין המגזר היהודי לערבי עדיין קיימים, הממצאים שהוצגו בתקציר זה מגלים מגמות חיוביות רבות בתחומי ההשכלה והתעסוקה של נשים ערביות. מגמות אלו יכולות להוביל לשינויים ניכרים בהשתלבותן של קבוצת אוכלוסייה זו בשוק העבודה, ובכך להוות מקור לצמיחה עתידית של המשק הישראלי.

מקורות

בלס, נחום (2017), **ההישגים הלימודיים של תלמידים ערבים**, נייר מדיניות מס' 04.2017, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **סקרי כוח אדם 2016-1995**.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2017), **עובדי הוראה במערכת החינוך**.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2018), **נתונים מסקר כוח אדם לחודש דצמבר, לרבעון הרביעי ולשנת 2017**.

פוקס, הדס (2016), "פערים מגדריים בשוק העבודה: שכר וקיטוב תעסוקתי", בתוך אבי וייס (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2016**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 57-99.

פוקס, הדס (2017), "השכלה ותעסוקה בקרב ערבים צעירים", בתוך אבי וייס (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2017**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 221-264.

רגב, איתן (2016), "אתגרים בהשתלבות חרדים בלימודים אקדמיים", בתוך אבי וייס (עורך), **דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2016**, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 186-228.